

Hudební kultura renesančního města jako téma

Jan Bat'a

Následující příspěvek vykrytalizoval během mé práce na výzkumu hudební kultury Starého Města pražského v letech 1526–1620. Stále častěji totiž vyvstával palčivý problém, jakým způsobem vlastně toto téma uchopit, případně jaká by měla být metodologická východiska, jimiž by bylo možné další bádání podepřít. Jako velmi užitečné se v tomto ohledu jeví alespoň částečně přehlédnout a roztrdit ony impozantní výsledky dosavadních výzkumů, ať už domácích nebo zahraničních badatelů. Lze v nich totiž nalézt četné metodické podněty pro vlastní práci a zároveň tak umožnit srovnání získaných výsledků s materiálem z rozdílných lokalit.

Dříve než budeme moci přistoupit k přehledu relevantní muzikologické literatury, je nutno alespoň v základních obrysech charakterizovat pojem hudební kultura. V souvislosti s moderním pojetím slova „kultura“, jak ho chápe historická antropologie,¹ je možno za hudební kulturu považovat část kultury související nejen s hudbou ve vlastním slova smyslu (materiálem hudby), ale též se systémem jevů spojených s hudbou a zabezpečujících její existenci, tedy antropologickými a historickými (individuálně i skupinově nesenými) podmínkami vývoje hudby, dále všemi účastníky hudební komunikace a činiteli podílejícími se na jejím zabezpečení, veškerými médii a materiálními i duchovními kontexty hudby (jako jsou hudební nástroje, záznamy hudby, instituce).² V případě hudební kultury ve městě zde nastupuje poměrně úzké teritoriální vymezení. Oproti předchozímu bádání je tak možno vedle tzv. „vysoké kultury“, jíž bývá věnována největší pozornost, rozkrýt i kulturní sféru ostatních vrstev městské společnosti, včetně vrstvy nejnižší. Výzkum tohoto typu se však nutně musí potýkat s velmi nevyrovanou pramennou základnou, proto až dosud přetrvává spíše proud zkoumající kulturu vyšších vrstev společnosti, z pramenného hlediska mnohem lépe dochovanou.

Muzikologie věnuje tématu hudební kultury ve městě pozornost již od počátku konstituování oboru. Nemají-li jednotlivá evropská města vlastní hudebněhistorickou monografii, pak je jejich hudebním dějinám věnována aspoň částečná pozornost v obecně historických pojednáních zejména pozitivistického charakteru. Speciální bibliografie, jež by mapovala čilou muzikologickou produkci na tomto poli, však stále chybí. Proto je dnes už takřka nemožné tak rozsáhlou oblast přehlédnout a rozlišit podnětné příspěvky od nezajímavých.

Omezíme-li prostor hledání na období renesance, pak i zde je nutné konstatovat, že městská hudební kultura je předmětem dlouhé řady studií, čítající stovky až tisíce položek.

---

¹ DÜLMEN, RICHARD VAN: *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha: Dokořán, 2002, s. 39: „V antropologickém chápání tedy: 1. Kultura už není pojímána jako sféra vyčleněná z materiálních, ekonomických a sociálních zájmů, nýbrž jako tvořivá síla formující život jako takový. Zahrnuje životní způsoby, vzorce vnímání a formy dorozumívání různých skupin, stavů, pohlaví a tříd. 2. Proto už nevycházíme z uzavřeného pojetí kultury, na níž se stejnou měrou podílejí všichni lidé. Měšťáci a sedláci, dělníci a šlechta nemohou být poměřováni podle stejného pojetí kultury, protože podléhají odlišným životním podmínkám a sledují odlišné životní zájmy. Pluralita životních stylů je přitom stejně charakteristická pro starý jako pro moderní svět. Toto rozšíření kulturního pojetí umožňuje poznat životní způsoby spodních vrstev společnosti, stejně jako mimoevropských národů v jejich svébytnosti a zároveň závislosti. Takto definované, široké pojetí kultury konečně zahrnuje nejen hodnotový kánon „měšťanského“ světa, ale také tradici, způsob života a svět potřeb a zájmů jednotlivců a sociálních skupin, které nejsou interpretovatelné vzhledem k jedinému cíli. Různorodost životních praktik a rozdílných duchovních konstrukcí tak už nedovoluje mluvit o jedné, nýbrž pouze o mnoha kulturách. Hodnota kultury se také už nepoměřuje hierarchicky podle elitních evropských vzorů, ale podle hodnoty a významu, který má pro konkrétního člověka či jednotlivé skupiny. Zřeknutí se absolutních měřítek v konečném efektu tříbí smysl pro pluralitu a rovnocennost kultur.“

² Viz *Slovník české hudební kultury*, Praha 1997, s. 320.

Této produkci jednoznačně vévodí anglosaská muzikologie, která jí věnuje jak absolventské práce, tak tištěné monografie. Pozornost výzkumu směřuje převážně k důležitým západoevropským hudebním centrům, lze se však setkat i se sondami do hudební kultury politicky méně významných měst. Praha, resp. země Koruny české se objevují pouze u česky píšících autorů, v mnohem skromnější míře pak u muzikologů zahraničních.

Rámcově je možné onen rozměrný korpus příspěvků rozdělit na pět typů, přičemž často se lze setkat s pracemi, které níže zmiňované druhy přístupů kombinují. První z nich se snaží popsat hudební dění v konkrétním městě v co možná největší úplnosti, i když je jasné, že téma je ve své celistvosti pro jednotlivce v podstatě nezvládnutelné. Takový tematický záběr je ovšem možné uplatnit pouze v samostatné monografii. Mezi zástupce této kategorie patří *Musikleben im 16. Jahrhundert* WALTERA SALMENA,³ *Music in Renaissance Lyons* FRANKA DOBBINSE⁴ a *The Civic Muse* FRANKA D'ACCONEHO.⁵

Dosud nepřekonaná syntéza WALTERA SALMENA zaměřená na hudební život v 16. století umožňuje celistvý vhled do problematiky hudební kultury renesančního města. V brilantním úvodu se autor věnuje sociální stratifikaci hudebního života, statutu a funkcím institucí spojených s hudebním životem a konečně funkci hudby v jednotlivých prostředích renesančního města. Protože je publikace součástí velkého ikonografického projektu dějin hudby v obrazech, může SALMENA doložit svá tvrzení na 151 komentovaných vyobrazeních z dobových pramenů rozetých po celém evropském teritoriu. SALMENOVA práce tak patří mezi nepostradatelné výchozí pomůcky pro výzkum hudební kultury renesančních měst.

Publikace FRANKA DOBBINSE věnovaná renesančnímu Lyonu je ve všech ohledech metodologicky inspirativním příkladem výborně zpracované široké pramenné základny. Po přehledu dějin města v uvedeném období se postupně zaměřuje na zmínky o hudbě v dílech literátů činných v Lyonu a doklady o hudebnících a hudebních aktivitách světských i církevních v pramenech úřední povahy. Dále o několika málo dochovaných hudebních rukopisech, o významu a aktivitách lyonských hudebních tiskařů nebo spoře doloženém působení hudebních skladatelů. Autor se též pokouší charakterizovat a analyzovat druhy hudby a repertoár pěstovaný v renesančním Lyonu. Velmi důležitou součástí práce je rozsáhlá příloha, v níž je dokumentováno více než 200 osob spojených s hudebním provozem ve městě (zpěváci, instrumentalisté, výrobci hudebních nástrojů, mecenáši) a přes 100 hudebních tisků, o nichž máme zprávy jen z katalogů nakladatelů a knihkupců.

FRANK A. D'ACCONE obětoval podstatnou část své profesionální muzikologické kariéry výzkumu hudební kultury renesanční Sieny. Svou syntézu založil podobně jako Dobbins na detailním průzkumu archivních pramenů úřední povahy. Rozsáhlý text je rozčleněn na tři části – Katedrála, Palazzo publico a Hudba v životě města. Vzhledem k povaze pramenů, jež tvořily základ výzkumu, je výklad zaměřen vesměs na hudebníky spojené s jednotlivými institucemi, resp. typy prostředí, jinými slovy řečeno tedy na katedrální hudebníky (zpěváky, trubače, varhaníky), palácové trubače a hudebníky „za zdmi katedrály a paláce“ – amatéry i profesionály. V rozsáhlé příloze je připojen rejstřík katedrálních a městských hudebníků.

Druhý typ tematického uchopení výzkumu se zaměřuje pouze na určité instituce, jež hrály v městské hudební kultuře důležitou úlohu. V případě sídelního města panovníka či místního vládce je to dvůr, resp. dvorní kapela. Dnes již klasickým příspěvkem k tomuto tématu je habilitační spis WALTERA SENNA *Musik und Theater am Hof zu Innsbruck*.⁶ Jiným případem jsou sondy do dalších hudebních institucí ve městě, ať už přímo zřizovaných městskou samosprávou, církví či jinými subjekty, stojícími na pomezí mezi světskou a

³ SALMENA, WALTER: *Musikleben im 16. Jahrhundert* (= Musikgeschichte in Bildern III/9), Leipzig: VEB Deutsche Verlag für Musik, 1976, 211 s.

⁴ DOBBINS, FRANK: *Music in Renaissance Lyons*, Oxford: Clarendon Press, 1992, xii, 424 s.

⁵ D'ACCONE, FRANK A.: *The Civic Muse. Music and Musicians in Siena during the Middle Ages and the Renaissance*, Chicago: University of Chicago Press, 1997, xxiii, 862 s.

⁶ SENNA, WALTER: *Musik und Theater am Hof zu Innsbruck : Geschichte der Hofkapelle vom 15. Jahrhundert bis zu deren Auflösung im Jahre 1748*, Innsbruck : Österreichische Verlagsanstalt, 1954, xx, 447 s.

církevní sférou. Zde je možné dle obsáhlosti materiálu volit mezi formátem monografie nebo rozsáhlejší studie. Hudbě pěstované v církevních řádech v uvedeném období dluží muzikologie ještě mnoho pozornosti. Výjimkou potvrzující pravidlo bývají studie věnované jezuitskému řádu, u něž se pěstování hudby vyvinulo od velmi skromných začátků po jeden z pilířů celosvětového úspěchu tohoto řádu. Zástupcem tohoto proudu bádání je PIERRE GUILLOT se svou monografií *Les jésuites et la musique*.⁷ Velmi důležitým typem instituce, která sehrávala nezastupitelnou úlohu jak sociální, tak duchovní, byla náboženská bratrstva. Jejich klíčovou rolí pro hudební život renesančních měst zatím vnímá spíše západní muzikologie, mimo jiné i proto, že se v západoevropském prostoru dochovalo mnohem více pramenných dokladů. Výraznými příspěvky k poznání této problematiky jsou práce NOELA O'REGANA *Institutional Patronage in Post-tridentine Rome*⁸ a JONATHANA GLIXONA *Honoring God and the City*.⁹

Monografie WALTERA SENNA, zaměřující se na hudební život u tyrolského dvora v Innsbrucku, pokrývá období téměř tří staletí. Jako základ výzkumu autorovi posloužily archivní materiály úřední povahy, jichž se i přes četné ztráty zachovalo velké množství. SENN při tom navázal na nepublikovanou syntézu innsbruckého varhaníka LAMBERTA STREITERA (1869–1947) a doplnil ji o široce založený pramenný průzkum. Autor sice věnuje pozornost výhradně hudebnímu provozu u dvora, spadají sem nicméně i městští hudebníci, jejichž služby kapela využívala. Výrazným prvkem této práce je její sociologické zaměření, nenajdeme tu proto analytické zhodnocení hudby na innsbruckém dvoře tak jak se o to snaží FRANK DOBBINS v případě renesančního Lyonu.

Velkou výhodou při výzkumu hudebních aktivit církevních řádů ve městech je možnost tvorby analogií. Ve většině řádů totiž kláštery udržovaly vztah ke svému mateřskému klášteru i k řádovému centru. V případě propracované struktury jezuitského řádu se silnou centralizační tendencí a disciplínou je pak možno vypomoci si příkladem „odjinud“ tam, kde není možno z důvodu nedostatku pramenů vytvořit konkrétnější obrysy hudebních aktivit v dané lokalitě, což platí i pro pražské prostředí. V tomto ohledu je vysoce inspirativní příspěvek PIERRA GUILLOTA věnovaný lyonské jezuitské koleji. Všimá si dějin lyonské koleje vzniklé již roku 1519, tedy dávno před příchodem jezuitského řádu do města (1565), až do 18. století, dále principů jezuitského školství, role hudby v řádu a hudebních aktivit. Důležitou kapitolou je i jezuitské divadlo, jenž se bez hudby nemohlo obejít.

Pro všechny příspěvky irského muzikologa NOELA O'REGANA¹⁰ je příznačná jistá monotematicnost v „zahledění se“ do problematiky římských náboženských bratrstev a jejich významu pro hudební život Věčného města na přelomu renesance a baroka. Dlouhodobá a precizní práce s primárními prameny však nese své ovoce v podobě detailního přehledu hudebních aktivit v těchto institucích, který vede

---

⁷ GUILLOT, PIERRE: *Les jésuites et la musique. Le Collège de la Trinité à Lyon 1565-1762*, Liège: Mardaga, 1991, 285 s. Dlužno podotknout, že od druhé poloviny 20. století se reflexi vlastních hudebních dějin věnují i samotní jezuité, mezi jejichž příslušníky patří i několik významných muzikologů. Viz CULLEY, THOMAS D.: *Jesuits and music: I. A Study of the Musicians connected with the German College in Rome during the 17th Century and of their Activities in Northern Europe*, Rome-St. Louis 1970, 401 s.; CULLEY, THOMAS D.: *The Influence of the German College in Rome on Music in German-speaking Countries during the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, in: *Analecta musicologica* VII, 1969, s. 1-35, IX, 1970, s. 20-63; CULLEY, THOMAS D.; MCNASPY, CLEMENT J.: *Music and the Early Jesuits (1540 – 1565)*, in: *Archivum historicum Societatis Jesu* XL, 1971, s. 231-245; CULLEY, THOMAS D.: *Musical Activity in Some Sixteenth Century Jesuit Colleges, with Special Reference to the Venerable English College in Rome from 1579 to 1589*, in: *Analecta musicologica* XIX, 1980, s. 1-29; KENNEDY, THOMAS F.: *Jesuits and Music: The European Tradition 1547-1622*, disertace University of California, Santa Barbara 1982, x, 291 s.; KENNEDY, THOMAS F.: *Jesuits and Music: Reconsidering the Early Years*, in: *Studi musicali* 1988, s. 71-100; KENNEDY, THOMAS F.: *Jesuit Colleges and Chapels: Motet Function in the Late Sixteenth and Early Seventeenth Centuries*, in: *Archivum historicum Societatis Iesu* 65, 1996, s. 197-213.

⁸ O'REGAN, THOMAS NOEL: *Institutional Patronage in Post-tridentine Rome. Music at Santissima Trinità dei Pellegrini 1550-1650* (= RMA Monographs 7), London: Royal Musical Association, 1995, ix, 117 s.

⁹ GLIXON, JONATHAN: *Honoring God and the City. Music at the Venetian Confraternities, 1260 – 1807*, New York: Oxford University Press, 2003, x, 372 s.

¹⁰ Jeho personální bibliografii viz na

<http://www.music.ed.ac.uk/staff/academicprofile/TNoelOReganAcademicProfile.html>

k plnějšímu pochopení a docenění významu náboženských bratrstev v hudební kultuře města jako takového. Pro oblast střední Evropy je pak tento výzkum velmi podnětný hned v několika ohledech, především pro možnost hledání analogií u institucí, jejichž členové se zde rekrutovali z řad cizojazyčné katolické menšiny (italská komunita v Praze, jezuité ad.), a nebo v inspiraci pro kladení jiného druhu otázek i domácím institucím typu literátských bratrstev. Metodologicky příkladná je pak O'REGANOVA monografie věnovaná římskému Arcibratrstvu Nejsvětější Trojice (*Arciconfraternita della Santissima Trinità dei Pellegrini e Convalescenti*) v období jejího největšího rozkvětu v letech 1550–1650. Na základě dochovaných archivních pramenů se snaží v uvedeném časovém rozmezí sledovat hudební život v této instituci, její hudbymilovné mecenáše, charakter pěstované liturgické hudby, počet a konkrétní jména hudebníků a pochopitelně usiluje o rekonstrukci hudebního repertoáru bratrstva. To vše je bohatě dokládáno v připojených edicích dokumentů a přehledových tabulkách.

Americký badatel JONATHAN GLIXON shromáždil během svého pětadvacetiletého výzkumu hudebního života benátských bratrstev přes čtyři tisíce pramenů, které zásadním způsobem obohacují obraz hudebních aktivit ve městě. GLIXONOVA práce je tak syntézou široce založeného pramenného bádání, pomyslnou špičkou ledovce, kde jsou jednotlivé konkrétní příklady použity pro ilustraci celku a zbylý obsáhlý materiál je plánován pro vytvoření plnotextové databáze. Autor dochází k důležitému zjištění, že hudební obraz Benátek zůstává nutně fragmentární, pokud sledujeme pouze San Marco, špitály, operní domy a činnost Antonia Vivaldiho. Mnohem větší množství hudby bylo provozováno v laických konfraternitách (*scuole grandi e piccoli*), kde se hrála soudobá špičková hudba vedle jednoduchých zpěvů (*laudy*, *falso bordone*). K bohatství hudebního života přispívalo i enormní množství svátků, díky nimž lze napočítat téměř tisíc hudebních příležitostí během roku. GLIXON neponechává stranou ani sociologický aspekt tématu; široké sociální rozpětí členů bratrstev zapříčiňovalo, že mecenášem hudby mohl být vedle předního měšťana i relativně chudý člověk. Benátské konfraternity tak měly nejširší dopad na hudební kulturu města. V tomto ohledu vedou GLIXONOVY výsledky společně s výzkumem O'REGANA k většímu docenění významu náboženských bratrstev jako instituce nanejvýš významné pro hudební dějiny města.

Třetí typ bádání o problému popisuje hudební kulturu města z pozice specifického hudebního druhu. Typickým zástupcem takového přístupu je kniha MARTHY FELDMANOVÉ *City Culture and the Madrigal at Venice*.¹¹ Našly by se pochopitelně i další příklady, za všechny jmenujme dvousvazkovou disertaci NOELA O'REGANA věnovanou vícesborové duchovní tvorbě v Římě.¹²

MARTHA FELDMANOVÁ se soustřeďuje na kulturní dění v Benátkách v polovině 16. století a hlavní téma – madrigal – pojímá velmi široce. Autorka zkoumá kontext fungování tohoto druhu v organismu benátské hudební kultury. Velkou pozornost věnuje zejména specifické situaci v tamějších literárních a hudebních kruzích, mecenátu a dobové reflexi rétorického diskurzu. Stejnou péči věnuje i analýze benátské literární a jazykové teorie, ovlivněné aktualizací petrarkovské poetiky z dílny kardinála Pietra Bemba (1470–1547) a rostoucímu významu ciceronovského pojetí rétoriky jak v literatuře, tak v hudbě. Zosobněním těchto vlivů v hudbě jsou pro FELDMANOVOU sbírky *Musica nova* Adriana Willaerta (1559) a první dvě knihy pětihlasých madrigalů Cipriana de Rore (1542, 1544), jejichž důkladným a rozsáhlým rozbořením svou práci uzavírá.

Disertační práce NOELA O'REGANA se koncentruje na doposud opomíjenou problematiku vícesborové duchovní tvorby v Římě, která stojí oproti obdobnému výzkumu situace v Benátkách jaksi stranou. Autor svůj výzkum časově vymezuje roky 1575 (vydání první vícesborové sbírky Giovannio Pierluigiho da Palestrina *Motettorum liber secundus*) a 1621 (smrt papeže Pavla V.). Na pozadí jednotlivých hudebních institucí potridentského Říma tak sleduje vznik a postupný rozvoj koncertantního stylu v motetové tvorbě skladatelů palestrinovské generace a jejich následovníků. Společně s důkladným archivním průzkumem, zachycujícím zmínky o způsobu provozování tohoto typu hudby, shromažďuje detailní soupis relevantních hudebních pramenů rukopisných i tištěných. Vedle značného podílu heuristické práce zde nechybí ani velmi podstatná hudebně analytická část, zkoumající stylové charakteristiky římské vícesborové tvorby v mnoha parametrech (např. forma, vztah

¹¹ FELDMAN, MARTHA: *City Culture and the Madrigal at Venice*, Berkeley: University of California Press, 1995, xxxi, 473 s.

¹² O'REGAN, THOMAS NOEL: *Sacred Polychoral Music in Rome 1575-1621*, 2 sv., disertace Oxford University, 1988.

hudby a textu apod.). Metodologicky nejčinnější je právě ono propojení obou zmíněných přístupů, jež bývá v pracích tohoto typu spíše výjimečné.

Čtvrtý typ uvažování o hudební kultuře renesančního města se zaměřuje na určitý sociologický problém – mecenát, konfesionalitu či mentalitu, popřípadě identitu. U některých titulů, resp. u jejich mnohoslibných názvů, lze v tomto ohledu vytušit jistou snahu využít velkou vlnu zájmu veřejnosti o postmoderně problematizovaná témata. V zásadě jsou to však výsledky precizní historiografické práce, které se do jisté míry snaží podchytit hudební dění renesančních měst jako celku, případně mají tendenci k zobecňování závěrů platících pro městskou hudební kulturu v celoevropském měřítku. Klasickým příkladem práce analyzující roli šlechtického mecenátu v renesančním městě je *Music and Patronage in Sixteenth-Century Mantua* IAINA FENLONA.¹³ Úlohu konfesionality v hudební kultuře renesančního města na příkladu říšského Augsburgu pak zkoumá ALEXANDER J. FISCHER ve své práci *Music and Religious Identity in Counter-reformation Augsburg, 1580–1630*.¹⁴

IAIN FENLON se ve své práci nesoustředil pouze na šlechtický mecenát, resp. na mecenát panovnického rodu Gonzagů, jak by se dalo očekávat. Role a funkci panovnického mecenátu lze totiž pochopit až v souvislosti s mantovským mecenátem obecně, tedy kromě dvora i s dalšími důležitými institucemi či vrstvami obyvatel (akademie, kostely, bratrstva, jednotliví měšťané ad.). Ve srovnání s hudebním mecenátem ostatních mantovských institucí však gonzagovský dvůr v zaměření FENLONOVY práce bezesporu dominuje. Autor se věnuje zejména hudebním aktivitám kardinála Ercola a vévody Guiglielma Gonzagů, resp. snaží se vysledovat změny v charakteru hudby, odrážející hluboké proměny související s církevními reformami po skončení Tridentského koncilu (1545–1563). Jako ohnisko nové liturgické hudby je zde představena mantovská bazilika svaté Barbory. Stranou však nezůstává ani světská hudba, kvetoucí za vlády Vincenza Gonzagy, ovlivněného leskem šlechtických dvorů ve Ferrare a Florencii. Výklad je doplněn jak edicí důležitých archivních pramenů, tak i světské hudby, pěstované na mantovském dvoře.

Kniha ALEXANDRA J. FISCHERA se soustředí na bezesporu výrazný prvek konfesionality, který velmi ostře odděloval dvě skupiny obyvatel Augsburgu – většinové protestanty a katolickou minoritu. Autor zkoumá úlohu časové písňe na vzrůst konfesionalního napětí, zejména v souvislosti se zaváděním tzv. Gregoriánského kalendáře roku 1584. Na základě dochovaných pramenů hudební i nehudební povahy se pak snaží zrekonstruovat roli a charakter hudby v obou konfesích, ukázat liturgický hudební provoz v městských kostelích a pokouší se charakterizovat odlišnosti protestantské a katolické hudby.

Poslední typ publikací k tomuto tématu představují dva v posledních letech velmi oblíbené formáty – kolektivní monografie a konferenční sborníky. Stejně jako v předchozím případě i zde se lze setkat s ambiciózními názvy aspirujícími na celistvé zpracování problematiky, ovšem při podrobnějším pročtení bývá zřejmý obsahový a metodologický rozptyl, mající spíše mozaikovitý charakter. Na druhé straně s sebou tento přístup nese určitou pestrost pohledů a možnost srovnání hlubších sond do materiálu rozprostřeného na celém evropském území. Typickým příkladem je kolektivní monografie *Music and musicians in renaissance cities and towns*.¹⁵

Editorka FIONA LOUISE KISBY sestavila kolekci čtrnácti textů, jež z časového hlediska pokrývají období v letech 1400–1650, geograficky sledují takřka celou Evropu (Anglie, Francie, Irsko, Německo, Nizozemí, Rakousko, Španělsko) a zohledňují i situaci v zámořských koloniích (střední a jižní Amerika). Kolektivní monografie soustřeďuje různě zaměřené příspěvky amerických, britských, německých a španělských muzikologů a mívá jak k samotné muzikologické komunitě, tak k mnohem větší obci historiků. Českým zemím, resp. zemím střední a východní Evropy, se podobně jako u

¹³ FENLON, IAIN: *Music and Patronage in Sixteenth-Century Mantua*, 2 sv., Cambridge: Cambridge University Press, 1980-1982.

¹⁴ FISHER, ALEXANDER J.: *Music and Religious Identity in Counter-reformation Augsburg, 1580–1630*, Aldershot: Ashgate, 2004, xv, 345 s.

¹⁵ KISBY, FIONA LOUISE (ed.): *Music and musicians in renaissance cities and towns*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001, xiv, 188 s.

ostatních textů autoři bohužel vyhýbají. Z obecně metodologického hlediska je přínosný především úvodní text editorky, která se zamýšlí nad rolí, jakou by měla hrát muzikologie ve vztahu k urbánní historii. Ta má totiž tendenci přehlížet výsledky muzikologického bádání, i když urbánní historie sama sebe deklaruje jako nutně interdisciplinární obor. Ze strany muzikologie pak KISBY konstatuje jistou zúženost pohledu na problém městské hudební kultury, způsobenou právě nespojitostí obou disciplín. Řešením je pro ni nejen spolupráce muzikologie a urbánní historie v oblasti metodologie či inspirace etnomuzikologickým výzkumem, ale také rozšíření výzkumného záběru, který se dosud soustřeďoval spíše na dějiny hudebních druhů nebo městských hudebních institucí. Zdůrazňuje nutnost archivního výzkumu a nutnosti jiného pohledu na vícevrstvou roli hudby v městské společnosti.

Pro muzikologii v českých zemích je příznačný příklon k prvním dvěma typům metodologického přístupu k tématu. Zde je nutné poznamenat, že tento druh výzkumu má u nás delší tradici, k jejíž kultivaci vydatně přispěla i německojazyčná muzikologie, resp. Ústav hudební vědy na německé větvi pražské Karlovy univerzity. V důsledku pohnutých událostí během 2. světové války a následných politických změn však zůstává přínos německé muzikologie na českém území v tomto ohledu dosud nedoceněn, mnohdy o něm čeští muzikologové ani netuší. Vzorovým příkladem je knižně vydaná disertace KARLA RIESSE věnovaná hudebním dějinám renesančního Chebu.¹⁶ V českojazyčném kontextu lze najít obdobu pouze v precizní práci o hudebním životě v Českém Krumlově z pera MARTINA HORYNY¹⁷, která již v úvodu volá po systematickém výzkumu hudební kultury renesančních měst v českých zemích.¹⁸ Druhý přístup reprezentuje německá práce HERBERTA SCHLUSCHEHO, zabývající se městskými trubači a nástrojaři v Olomouci v 16. století.¹⁹ Česká muzikologie druhé poloviny 20. století se v tomto ohledu věnovala zejména literátským bratrstvům, a to jak z hlediska činnosti těchto institucí, tak i dochovaným hudebním pramenům z jejich kdysi bohatých sbírek. Příkladem takové studie je diplomová práce KATEŘINY MAÝROVÉ.²⁰

KARL RIESS sledoval hudební kulturu Chebu v letech 1500–1600 na základě důkladného studia archivních materiálů úřední povahy. Shromáždil tak doklady k městským trubačům, k hudebnímu životu ve škole a farním kostele svatého Mikuláše. Velkou pozornost věnuje činnosti chebských skladatelů, hudebních teoretiků, editorů a nakladatelů, jejichž vazby mířily především do protestantského Německa. Hudební dění související s městem pak vtěluje do závěrečné chronologické přehledové tabulky.

HERBERT SCHLUSCHE založil svůj výzkum na detailním studiu archivních pramenů v olomouckém městském archivu, z nichž vy excerpoval dokumenty týkající se městských trubačů a varhanářů. Cenné jsou zvláště edice zápisů v městských knihách a dochovaného listinného materiálu. Válečné události spolu se skutečností, že SCHLUSCHEHO práce narozdíl od RIESSOVY nevyšla tiskem, způsobily, že tento

¹⁶ RIESS, KARL: *Musikgeschichte der Stadt Eger im 16. Jahrhundert*, Brünn: Verlag Rudolf M. Rohrer, 1935, 144 s.

¹⁷ HORYNA, MARTIN: *Hudba a hudební život v Českém Krumlově v 15. a 16. století*, 2 sv., diplomová práce Univerzity Karlovy, Praha 1980, 169, 43 s. Částečně publikováno jako HORYNA, MARTIN: *Hudba a hudební život v Českém Krumlově do poloviny 16. století*, in: *Miscellanea musicologica* XXXI, 1984, s. 265-306.

¹⁸ HORYNA, MARTIN: *Hudba a hudební život v Českém Krumlově v 15. a 16. století*, sv. 1, Praha 1980, s. 1.: „*Chceme-li se pokusit naplnit široké pojmy „hudební kultura“ nebo „hudební život“, s nimiž operuje současná hudební historiografie, musíme mít na mysli, jak velké množství aspektů zahrnují a jakým způsobem bude možné se co nejlépe a co nejúčinněji naplnění dosáhnout. Protože výsledky starších výzkumů neposkytují pro poznání hudební kultury 15. a 16. století solidní základ, který by bylo možné rozvíjet, zdá se, že je nezbytné podstoupit zcela elementární pramenný průzkum, který by se zaměřil na ty lokality, kde lze předpokládat určité výsledky – tedy tam, kde jsou dochovány dobové hudební materiály, a tam, kde jsou prameny sice nehudební, ale skýtající důležitá svědectví o hudebním životě. Jedině na základě řady monografií, které by se zabývaly dílčími problémy nebo jednotlivými lokalitami, by se dalo dospět k ucelenějšímu pohledu.*“

¹⁹ SCHLUSCHE, HERBERT: *Stadt Pfeifer und Instrumentenbauer in Olmütz im 16. Jahrhunderts*, disertace Univerzity Karlovy, Praha 1942, v, 82 s.

²⁰ MAÝROVÁ, KATEŘINA: *Hudební prameny literátského bratrstva v Rokycanech ze XVI. a začátku XVII. století*, 2 sv., diplomová práce Univerzity Karlovy, Praha 1980, 260, 151 s., příl.

významný příspěvek k tematice hudební kultury renesančních měst v českých zemích zůstal až dosud zcela nepovšimnut.

Velmi dobře dochovaný a obsáhlý soubor pramenů k dějinám Českého Krumlova umožnil MARTINU HORYNOVI poměrně plasticky načrtnout obrysy hudebního života v centru rožmberského dominia nejenomběhem vytyčeného 15. a 16. století, ale též v období středověku. Na této bázi rekonstruoval hudební provoz kostela svatého Víta a přilehlé školy, odkud se rekrutoval sbor choralistů z řad žáků, k němuž později přibýlo literátské bratrstvo. Výjimečným prvkem v hudební kultuře města pak měla bezpochyby rožmberská kapela, založená Vilémem z Rožmberka roku 1552, ovšem hudba na rožmberském dvoře je doložena již dříve. V souvislosti s protireformačními tendencemi v jinak relativně klidném, převážně katolickém městě vstupuje do jeho hudební kultury roku 1584 jezuitský řád. Kromě zpráv o hudbě v primárně nehudebních pramenech zkoumá HORYNA i dochované prameny hudební, jež opět poukazují na výjimečnou roli Českého Krumlova na cestě poznávání hudební kultury renesančního města. Mimo zlomky ze staršího období se jedná o jeden rukopis s vícehlasými zpracováními nešporních hymnů, Magnificat a žalmů,²¹ dále o rukopis obsahující hlasově kompletní polyfonní mešní ordinaria autorů převážně z okruhu habsburské kapely, a konečně o sborovou knihu uchovávanou vedle jednoho ordinária i na tři desítky motet. Všem těmto pramenům se autor podrobně věnuje, v příloze dokonce uvádí tematický katalog jejich obsahu. Souhra dějinných náhod tak v případě Českého Krumlova umožňuje hloubkový průzkum, který ve většině měst českých zemí bohužel není možný.

Obsáhlá diplomová práce KATEŘINY MAÝROVÉ se zaměřuje především na dochovanou hudební sbírku rokycanských literátů, jejíž rozsah – i při vši fragmentárnosti dochování – z ní činí jeden z klíčových dokumentů pěstování vrcholné a pozdně renesanční polyfonie na našem území. Mimo to si však autorka všímá též dějin samotného literátského bratrstva a hudební kultury v Rokacanech ve druhé polovině 16. a v první polovině 17. století. Nechybí zde ani analytická část, věnovaná dvousborovému motetovému repertoáru, dokládajícímu stylovou proměnu v hudbě kolem roku 1600. Pokus o nastínění hudební kultury renesančních Rokycan však selhává na velkém nedostatku dochovaných pramenů, jak úřední, tak neúřední povahy. Příčinou tohoto neblahého stavu je několik rozsáhlých požárů, které město stihly v průběhu 17. a 18. století a při nichž vzaly zasně četné hudební prameny i archiválie. Proto hlavní přínos práce spočívá spíše v osmisvazkovém tematickém katalogu dochované hudební sbírky, jíž se ostatně KATEŘINA MAÝROVÁ zabývá i nadále.²²

Hudebněhistorický výzkum výše zmíněného zaměření lze zaznamenat i u slovenské muzikologie. Soustředíme-li se pouze na monografické práce, vyvstává zde několik pozoruhodných titulů, náležejících opět k prvnému typu uchopení tématu – dvoje zpracování hudebních dějin Banské Bystrice z pera KONŠTANTÍNA HUDCE²³ a RENÁTY KUKLOVÉ²⁴ a jedna hloubková sonda do kremnické hudební kultury od jejích počátků do 19. století od ERNESTA ZAVARSKÉHO.²⁵ Všeobecnou charakteristiku slovenského renesančního města jako

²¹ Viz HORYNA, MARTIN (ed.): *22 vícehlasých hymnů z rukopisu Kaplanské knihovny v Českém Krumlově č. 9, 1540-1600*, České Budějovice: Státní vědecká knihovna, 2000, xxvi, 88 s.

²² Srov. zejm. MAÝROVÁ, KATEŘINA: *Compositions for Double-Choirs (Cori spezzati Compositions) in Bohemia at the Turn of the 16th and 17th Centuries: the State of Manuscripts and Printed Sources and the Problems of Migration of Double-choir-singing*, in: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Philosophica-Aesthetica* 17, 1998, s. 123-140; TÁŽ: *I „cori spezzati“ nelle terre ceche tra il XVI e il XVII secolo, le fonti e i modelli ispiratori italiani: il repertorio italiano dei „cori spezzati“ conservato in Bohemia*, in: *Italia e Boemia nella cornice del Rinascimento europeo*, Firenze: Leo S. Olschki, 1999, s. 237-260; TÁŽ: *German composers in the Rokycany Music Collection from the second half of the 16th century to the first third of the 17th century*, in: FISCHER, ERIK (ed.): *Musik-Sammlungen Speicher interkultureller Prozesse, Teilband A*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2007, s. 133-154.

²³ HUDEC, KONŠTANTÍN: *Hudba v Banskej Bystrici do 19. storočia*, Liptovský Mikuláš: Tranoscus, 1941, 210 s.

²⁴ KUKLOVÁ, RENÁTA: *Hudba v Banskej Bystrici v XVI. a XVII. storočí*, diplomová práce Masarykovy univerzity, Brno 1996, 86 s.

²⁵ ZAVARSKÝ, ERNEST: *Príspevok k dejinám hudby v Kremnici od najstarších čias do roku 1650*, in: *Hudobný archiv* 2, 1977, s. 9-121; 3, 1981, s. 287-385; 4, 1981, s. 131-202.

hudebněhistorického tématu lze nalézt i v syntetické práci RICHARDA RYBARIČE věnované starším dějinám hudební kultury na Slovensku.²⁶

Průkopnická monografie KONŠTANTÍNA HUDCE se oproti široce rozkročenému titulu koncentruje spíše na hudbu a hudební kulturu 16.-18. století, neboť pro starší období konstatuje značný nedostatek pramenů. Přesto si autor musí i v pozdějších obdobích do jisté míry vypomáhat analogiemi buď z ostatních oblastí Slovenska, nebo Německa. Výklad postupuje od hudby na evangelickém gymnáziu přes reformační a protireformační hudbu, divadelní hry až ke světské hudbě. Text je doplněn edicí školského řádu evangelického gymnázia z roku 1617, notovou přílohou s polyfonním zhudebněním hymnů provozovaných gymnazisty před zahájením a na konci výuky a obrazovou dokumentací. Vzhledem k tomu, že se jedná o jednu z prvních prací tohoto druhu v moderní slovenské muzikologii, kterou navíc sám HUDEC v úvodu označuje za přípravnou studii pro budoucí systematické zpracování dějin slovenské hudby, nelze jí příliš vytýkat jistou mezerovitost či zkratkovitost.

Diplomová práce RENÁTY KUKLOVÉ má kompilační charakter. Je bohužel zcela závislá na HUDCOVÝCH zjištěních, jehož doplňuje pouze v obecné rovině na základě novější odborné literatury a dokonce mechanicky přebírá jak HUDCOVU strukturu výkladu, tak i jeho notové příklady.

Rozsáhlá studie ERNESTA ZAVARSKÉHO je přepracovanou slovenskou verzí původně německé práce *Beiträge zur Musikgeschichte der Stadt Kremnitz (Slowakei)*, publikované na pokračování ve sborníkové řadě *Musik des Ostens* v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století.²⁷ První díl sleduje kremnickou hudební kulturu od počátků do roku 1650, ovšem i zde se, podobně jako v případě HUDCE, autor potýká s velkým nedostatkem přímých pramenů pro období před rokem 1450. Z metodologického hlediska je velmi přínosná úvodní pasáž, v níž ZAVARSKÝ podává přehled relevantních pramenů, z nichž je nutno při výzkumu této problematiky vycházet. V uvedeném časovém rozmezí je totiž až na malé výjimky nutné spoléhat především na prameny úřední povahy. Autor se postupně zabývá nejstaršími zmínkami o hudbě ve městě, dále městskými trubači, hudbou v městské škole, školními hrami, mecenášskou rolí městské rady v hudební kultuře města a konečně varhaníky, varhanami a jejich výrobci. I přes to, že dochovaných hudebních pramenů je pro starší období poskrovnu a úřední agenda naopak velmi rozsáhlá, daří se ZAVARSKÉMU vytvořit vcelku plastický obraz hudebního života v jednom z důležitých průmyslových a obchodních center dolních Uher.

Krátká kapitola věnovaná stratifikaci hudebního života slovenských měst je součástí RYBARIČOVY syntézy starších dějin slovenské hudby. Pro výzkum městské hudební kultury na Slovensku hrají podle autora klíčovou roli především svobodná královská města, která svým bohatstvím a kulturními aktivitami ovlivňovala nejen hudební život uvnitř vlastních hradeb, ale též hudební dění v ostatních, méně významných dolnouherských městech. Schéma důležitých institucí je vylíčeno obdobně jako u KONŠTANTÍNA HUDCE; nejdůležitější úlohu sehrával kostel a škola, jež byly propojeny v osobě kantora, který tak byl nejdůležitějším organizátorem hudebního života ve městě. Vedle něj to byli především žáci a varhaník, ve světském prostředí pak městští trubači. Hudba šlechtického a měšťanského soukromí zůstává dle RYBARIČE nadále poměrně neznámá, především v důsledku nedostatku relevantních pramenů.

Přehlédneme-li výše zmíněný výčet zástupců jednotlivých přístupů, dojdeme k závěru, že výzkum hudební kultury renesančního města představuje pro muzikologii velké téma, jehož šíře – zvláště u významných měst – je enormní. Proto je zpracování této problematiky v její celistvosti spíše úkol pro badatelský tým, i když příklad Franka Dobbinse ukazuje, že je do jisté míry stále uchopitelná i pro jednotlivce. Pro hudební kulturu renesančních měst v českých zemích navrhuji a nabízím k diskusi následující vytyčení oblasti výzkumu, vyplývající z ohledání její rozmanitosti.

A. Pramenná základna pro výzkum hudební kultury renesančního města²⁸

²⁶ RYBARIČ, RICHARD: *Renesančné mesto ako hudobnokultúrny organizmus*, in: TÝŽ: *Dejiny hudobnej kultúry na Slovensku I. Stredovek, renesancia, barok*, Bratislava: Opus, 1984, s. 39-45.

²⁷ ZAVARSKÝ, ERNEST: *Beiträge zur Musikgeschichte der Stadt Kremnitz (Slowakei)*, in: *Musik des Ostens* 2, 1963, s. 112-125; 3, 1965, s. 72-89; 4, 1967, s. 117-125; 7, 1975, s. 7-173.

²⁸ Viz též HROCH, MIROSLAV A KOL.: *Úvod do studia dějepisu*, Praha: SPN, 1985, s. 132-163.

I. Písemné prameny

- Písemnosti institucionálního původu (míněny jsou zde nehudební prameny vzešlé z činnosti institucí hudebního i nehudebního charakteru – např. účty, manuály, protokoly a nařízení, testamenty a inventáře, úřední korespondence, diplomatické depeše)
- Písemnosti osobní povahy (soukromá korespondence, deníky, památníky či jiné osobní záznamy)
- Literární prameny (historická pojednání, novinové zprávy, příležitostné tisky, odborná literatura, próza, poezie, divadlo)
- Hudební prameny (hudební rukopisy, hudební tisky, hudebně-teoretické spisy, spisy o tanci a divadle)

II. Nepsané prameny

- Hmotné prameny (hudební nástroje)
- Ikonografické prameny

B. Vlastní výzkum hudební kultury renesančního města

I. Hudba ve vlastním slova smyslu

- charakteristika a rozbor žánrů, druhů a forem
- popis a zhodnocení role a funkce hudby v jednotlivých prostředích města a situacích městského života
  - veřejné prostory × soukromí
  - všední dny × sváteční dny
  - mimořádné události (korunovace, triumfální vjezdy panovníka, návštěvy významných osob a poselstev, pohřby panovníka a jiných významných osob)

II. Hudební instituce

- církevní
  - katedrála a její hudební provoz
  - městské kostely, jejich hudebníci a hudební provoz
  - církevní řády a jejich hudební činnost
  - literátská bratrstva
  - náboženská bratrstva a jejich hudební činnost
- světské
  - královský dvůr a jeho hudebníci
  - šlechta a její hudebníci v městských palácích
  - městští hudebníci
  - cechy
  - školství (partikulární školy, univerzita)
  - notopisci, nototiskaři a jejich dílny
  - výrobci hudebních nástrojů

- obchodníci s hudebninami a hudebními nástroji
- židovští hudebníci
- potulní muzikanti

Navržené schéma je formulováno v co nejobecnější rovině, aby ho bylo možno uplatnit na rozdílná městská prostředí. Má v sobě zahrnutý dva aspekty. Prvním z nich je uvědomění širší pramenné základny a nutnosti zhodnocení relevance jejích jednotlivých částí pro muzikologické bádání. Druhým z nich je vlastní výzkum hudební kultury, sestávající ze zkoumání hudby (její charakteristiky, klasifikace v jednotlivých vrstvách společnosti a zhodnocení její funkce v různých prostředích města) a z výzkumu všech dobových hudebních institucí církevního i světského charakteru. Nebude-li možné pojednat problematiku monograficky, lze výše uvedené schéma použít jako obecnou platformu pro dílčí sondy, jež by systematickým způsobem doplňovaly obraz hudebního života měst v českých zemích v 15. a 16. století, tak jak po tom již před třiceti lety volal Martin Horyna.²⁹

I když není možné navrhovat takovouto metodiku pouze od zeleného stolu a bude nutno ji v praxi prověřit na konkrétním materiálu, je nezbytné začít s koncepčním a systematickým výzkumem hudební kultury českých zemí. Jen tak bude možné v bádání o tomto tématu pokročit výrazným způsobem vpřed a připravit tak půdu pro budoucí syntézu a srovnání s ostatními městskými aglomeracemi ve střední Evropě.

---

²⁹ Viz pozn. 18.